

УДК 368.042

Л. Временко, канд. екон. наук, доц. (Харківський союз страховиків),
В. Мужилівський, асп. (ХНУ будівництва та архітектури)

КОНКУРЕНЦІЯ ТА МОНОПОЛІЗАЦІЯ У ГАЛУЗІ НЕДЕРЖАВНОГО ОБОВ'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

В статті визначено та проаналізовано основні тенденції розвитку конкуренції, монополізації у галузі недержавно-обов'язкового страхування в Україні. Обґрунтовано необхідність державного регулювання концентрації за видами обов'язкового страхування з метою підвищення конкурентоспроможності страховиків.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, коефіцієнт концентрації, індекс Герфіндаля.

В статье определены и проанализированы основные тенденции развития конкуренции, монополизации в области негосударственного обязательного страхования в Украине. Обоснована необходимость государственного регулирования концентрации по видам обязательного страхования с целью повышения конкурентоспособности страховщиков.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, коэффициент концентрации, индекс Герфиндаля.

The article determines and analyzes the trends in competition and monopolization development in the area of private compulsory insurance in Ukraine. The necessity of governmental regulation of concentration with the aim of improving the competitiveness of insurers was justified.

Keywords: competition, competitive, concentration ratio, Herfindahl index.

Постановка проблеми. Конкуренція є життєвоважливою для функціонування ринкової економіки й стійкого економічного розвитку. Однією з найважливіших умов формування сучасного ринку, що забезпечує населення і бізнес товарами і послугами високої якості за доступними цінами, є підтримка і розвиток конкурентного середовища. Враховуючи високу соціальну значимість страхування, розвиток обов'язкових видів, необхідність придбання страхового захисту при здійсненні ряду видів професійної діяльності, збереження конкурентного середовища на страховому ринку є одним з найважливіших завдань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ряд досліджень, проведених вітчизняними вченими, такими як В.Базилевич, Н.Внукова, О.Гаманкова, О.Залетов, Л.Нечипорук, Д.Кондратенко, дав можливість побачити чітку картину стану конкуренції на вітчизняному ринку страхових послуг. Загальний висновок полягає в тому, що віцілому український страховий ринок є конкурентним.

Мета статті. Тим не менш, недослідженим є питання чесної і ефективної конкуренції на страховому ринку, а саме у галузі недержавного обов'язкового страхування, удосконалення умов його функціонування на конкурентних засадах, загроз конкуренції. Зберігає свою актуальність проблема концентрації за видами обов'язкового страхування.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність (КСП) сучасної України як у регіональному розрізі, так і в загальнодержавному, перебуває під пильною увагою вітчизняних і закордонних економістів і політиків. Окремі аспекти КСП виражаються в різних рейтингах ведучих світових дослідницьких організацій у вигляді індексів. "Індекс бар'єрів ведення бізнесу" Всесвітнього банку знизився на 7 пунктів до 152 позиції; індекс "Економічна свобода миру" канадського інституту Фрейзера залишився колишнім (125 місце); індекс "Процвітання" обумовлений інститутом Легатум і компанією Оксфорд-Аналітика знизився на 5 пунктів до 74-ї позиції; "Індекс економічних свобод" за версією Уолл Стріт Джорнэл знизився до 164 позиції (у минулому рейтингу – 162), поруч республіка Чад; "Індекс Глобальної Кон-

курентоспроможності" за версією Всесвітнього Економічного Форуму і Інституту та розвитку менеджменту вернувся до показника 2010 р., тобто до 82 позиції (в 2011 р. – 89), поруч Намібія, Гватемала, Гондурас. Наш найближчий сусід Польща – на 41-й позиції, Росія – на 66-й. Найбільш слабкі місця України – розв'язання правових суперечок, митні процедури, макроекономічна нестабільність і оподаткування, тому позиції України по багатством складовим гірше, чим в інших країн, орієнтованих на ефективність [1, С.46-47].

О.М. Тищенко визнає, що пріоритетною проблемою є податкова політика. Другий по пріоритетності в країні проблемний фактор – корупція, яка є головним бар'єром для бізнесу. Нестабільність державної політики утримує третю позицію в середньому по Україні й разом із двома вищезгаданими входить у трійку головних проблемних факторів для бізнесу [1, С.49].

Одним з найкращих засобів подолання перешкод вільної конкуренції є державна антимонопольна політика. Конкурентне законодавство захищає внутрішній ринок від загрози монополізації, недобросовісної конкуренції та спирається на тезу про недопущення узгоджених дій, які призводять до ринкових переваг конкретного суб'єкту господарювання.

Монопольним (домінуючим) вважається становище кожного з кількох суб'єктів господарювання, якщо сукупна частка не більше ніж трьох суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 50 відсотків; сукупна частка не більше ніж п'яти суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 70 відсотків [2].

Рівень конкуренції та монополізації страхового ринку оцінюється а допомогою таких показників: коефіцієнту ринкової концентрації (монополізації) ринку та коефіцієнту ринкової конкуренції.

Коефіцієнт ринкової концентрації відображає сукупну частку на ринку певної кількості страховиків. У табл. 1 надано динаміку кількості зареєстрованих та здійснюючих діяльність з обов'язкових видів страхування страхових компаній.

Таблиця 1. Динаміка кількості страхових компаній за обов'язковим страхуванням

Показник	2008	2009	2010	2011
Кількість СК, що мають ліцензії	109	94	91	95
Кількість діючих СК	86	82	85	87

Джерело: складено автором за даними Insurance Top

Дані табл. 1 свідчать про те, що кількість страхових компаній, що здійснює діяльність за видами обов'язкового страхування, за останні чотири роки змінюється незначними темпами.

Загальною тенденцією розвитку конкуренції вітчизняного страхового ринку є підвищення рівня концентрації. Для оцінки рівня концентрації галузі обов'язкового страхування автором обрано коефіцієнт концентрації та індекс Герфіндаля – Гіршмана (ННІ).

Коефіцієнт концентрації відображає суму ринкових часток найбільших страхових компаній у галузі обов'язкового страхування. CR визначено як суму часток на ринку найбільших страхових компаній.

$$CR_n = \sum q_i$$

де $i = 1, 2, \dots, n$; q_i – частка страхових компаній на ринку; n – кількість страхових компаній, для яких розраховано коефіцієнт.

Частку страховика на ринку визначено автором як відношення розмірів страхових премій, отриманих за видами обов'язкового страхування до сумарного обсягу страхових премій, отриманих у обов'язковому страхуванні за календарний рік.

Індекс Герфіндаля – Гіршмана розраховано як суму квадратів часток усіх страхових компаній, що здійснюють діяльність у галузі обов'язкового страхування.

$$HNI = \sum q_i^2$$

де $i = 1, 2, \dots, n$;

Максимальне значення, яке може становити даний індекс:

$$HNI = 100^2 = 10000$$

Ринок оцінюється як висококонцентрований, якщо значення $HNI > 1800$; помірно концентрований, якщо значення $1000 < HNI < 1800$; неконцентрований, якщо значення $HNI < 1000$ [3, С.198].

Подібні значення оцінки ринкової концентрації використовує Л. Нечипорук. Вона визначає висококонцентрований ринок за умови, якщо коефіцієнт концентрації: $70\% < CR < 100\%$; помірно концентрованим: $35\% < CR < 70\%$; низькоконцентрованим: $CR < 35\%$ [4, С.228].

Динаміку рівня концентрації галузі обов'язкового страхування за надходженням валових страхових премій станом на кінець 2011 року та індекс Герфіндаля – Гіршмана представлено автором у табл. 2.

Таблиця 2. Динаміка рівня концентрації галузі обов'язкового страхування України. Індекс Герфіндаля – Гіршмана

Рік	CR-3,%	CR-5,%	CR-10,%	CR-50,%	ННІ
2008	26,4	36,6	56,9	96	483,3
2009	25,5	34,6	54,2	96,7	446,5
2010	26,5	35,8	51,8	96,1	417,0
2011	27,2	36,1	52,6	96,6	425,5

Джерело: розраховано автором

За даними табл. 2 можна констатувати, що незважаючи на досить значну кількість компаній, що мають ліцензії на здійснення видів обов'язкового страхування (95 компаній), за даними 2011 року у галузі обов'язкового страхування основну частку страхових премій – 96,6% акумулюють 50 страховиків, перші 5 страхових компаній займають 36,1% відповідно, перші 3 компанії – 27,2%. Виходячи з того, що антимонопольним законо-

давством України передбачено ринкові частки, що підтверджували б наявність концентрації, та при перевищенні яких виникла б потреба у контролі концентрації: 35% для першої компанії, 50% для перших трьох компаній та 70% для перших п'яти компаній [2], зображено частку страхових компаній у валових страхових преміях з обов'язкового страхування на рис. 1.

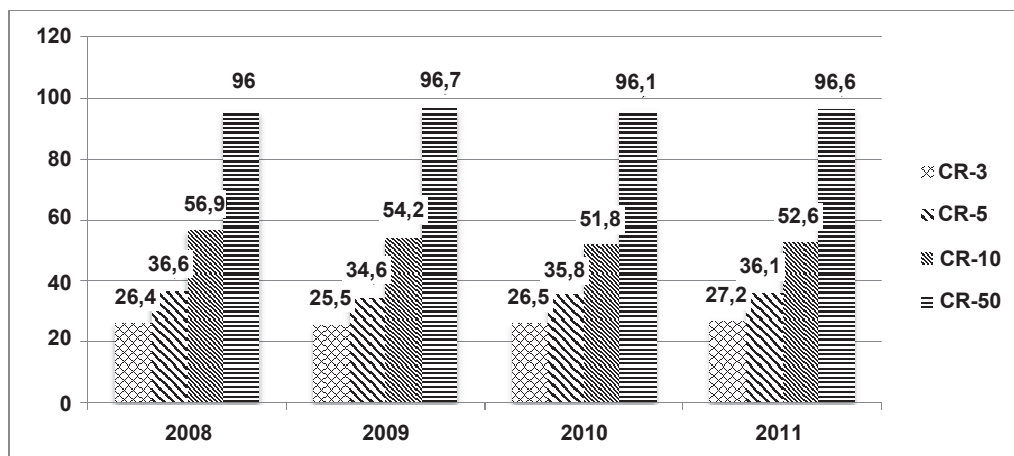

Рис. 1. Частка страхових компаній у валових страхових преміях з обов'язкового страхування

Джерело: розраховано автором

Коефіцієнт концентрації за досліджений період (рис. 2.6) показав достатньо низький рівень концентрації галузі обов'язкового страхування в Україні. Коефіцієнт концентрації за останні роки має тенденцію до зростання, яке відбувається повільними темпами. Така ситуація пояснюється тим, що страховики отримували менший

обсяг валових страхових премій у кризовий період. Повільне зростання коефіцієнту концентрації не має суттєвого впливу на конкуренцію у галузі обов'язкового страхування. Такий невисокий рівень концентрації підтверджується і індексом Герфіндаля – Гіршмана (рис. 2).

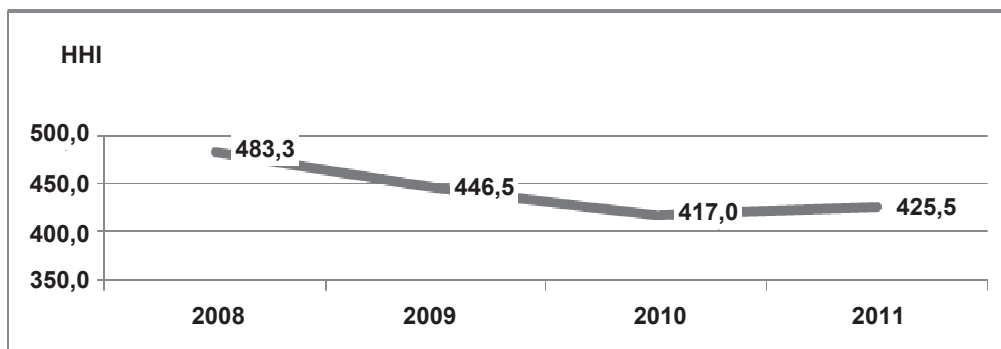

Рис. 2. Динаміка концентрації страхових премій з обов'язкового страхування в Україні

Джерело: розраховано автором

За даними рис. 2, індекс Герфіндаля – Гіршмана з 2008 по 2010 роки мав тенденцію до зниження, і лише у 2011 році почав зростати на 8,5% у порівнянні з 2010 роком. Однак, порівняно з 2008 роком індекс зменшився загалом на 57,8%. Отже, галузь обов'язкового страхування в Україні має слабкий рівень концентрації за показником валових страхових премій, отриманих страховиками.

Поділяючи думку О. Гаманкової [3, с. 200], вважаємо, що показники концентрації та індексу Герфіндаля – Гіршмана обчислені без урахування сегментації по видах обов'язкового страхування, можуть давати лише приблизну картину щодо дотримання страховими компаніями вимог антимонопольного законодавства. Відкритим є ринок обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів (ОСЦПВ), на якому за перше півріччя 2012 року основну частку страхових премій – 85,5% акумулюють 50 страховиків, перші 5 страхових компаній займають 37,9% ринку страхових премій, перші 3 компанії – 29,1%. Порівняння показників концентрації галузі обов'язкового страхування, та у розрізі виду ОСЦПВ, показало незначну різницю, оскільки ОСЦПВ забезпечило 70% загального обсягу страхових премій за видами обов'язкового страхування за цей період.

За умов відсутності методики щодо порядку проведення аналізу та оцінки конкурентного середовища на ринку страхових послуг, обґрунтованість розрахунків завжди буде сумнівною.

Незважаючи на певні досягнення в створенні конкурентного середовища, необхідні додаткові заходи для вдосконалення конкуренції. Загрозу конкуренції складають великі фінансово-промислові групи (ФПГ), їх зв'язки з виконавчими органами влади, з парламентом, що призводить, в свою чергу, до лобіювання та впровадження певних видів обов'язкового страхування.

Специфіка формування ФПГ обумовлена історичними і національними особливостями країни, роллю держави і фінансових установ у питаннях корпоративної власності, особливостями законодавчого регулювання корпоративних відносин (особливо антимонопольним законодавством) [5, с. 24]. Державна податкова служба України надає перелік 16 ФПГ в Україні, до складу яких входить понад 4600 підприємств. Найбільш

численними виявилися ФПГ "Приват" (1089 підприємств) і ФПГ СКМ (809 підприємств). Майже у кожній групі є одна або декілька страхових компаній.

Висновок. Підсумовуючи, можна сформулювати такий висновок. Конкурентне законодавство спрямоване на захист конкуренції (як передумови економічної ефективності) і одним із завдань Нацкомфінпослуг є забезпечення конкуренції. Це вимагає розроблення обґрунтованих методик розрахунку показників концентрації ринку страхових послуг (загальних та у розрізі регіонів, за видами обов'язкового страхування), які дадуть змогу регулятору та страховикам чітко враховувати приховані наслідки певних страхових дій для конкуренції. Виважене регулювання може забезпечити захист споживачів страхових послуг, соціальне сприйняття видів обов'язкового страхування, запобігти посиленню монополій шляхом заохочення конкуренції.

1. Тищенко О. М. Конкурентоспособность регионов Украины. Социально-экономический розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Х. : ВД "ІНЖЕК". – 2012. – 72 с. 2. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 05.07.11 N 3567-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua> 3. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія / О.О. Гаманкова // К. : КНЕУ, 2009. – 283 с. 4. Нечипорук Л. В. Страховий ринок : закономірності становлення та розвитку в умовах глобалізації: монографія / Л. В. Нечипорук. – Х.: Право, 2010. – 280 с. 5. Кизим Н.А. Концентрация и интеграция капитала. – Х.: Бизнес информ., 2000. – 104 с.

Надійшла до редколегії 06.11.12